

Тема 5.

Про орфографічні помилки

Орфографія - це розділ мовознавства, який вивчає систему загальноприйнятих правил написання слів певної мови:

- написання звуків (фонем) літерами,
- написання афіксів,
- написання закінчень відмінюваних слів;
- написання слів разом, окремо та через дефіс;
- вживання великої літери;
- правила перенесення частини слова з рядка в рядок.

Однією з основних одиниць орфографії, що забезпечує її теоретичне та практичне вивчення, є орфограма - правильне написання, яке обирається з кількох можливих. Кількість орфограм визначається кількістю орфографічних правил.

Орфографічні помилки виникають внаслідок порушення орфографічних норм.

Завдання. Виберіть та прокоментуйте 4 складні випадки написання.

Перелік основних орфограм

Написання звуків (фонем) літерами у коренях слів

(поєднання розділів: “Фонетика”, “Морфологія”, “Орфографія”)

- **Букви *е, и*, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів.**

Визначте 3 слова, що написані неправильно: левада, леміш, апельсин, бетон, дикада, делегат, рецепт, перина, шинель, келих, медальйон, проминистий, пелина, кишень, пиріг, кирея.

- **Букви *о – і, е – і, є – ї* в коренях слів.**

Прокоментуйте, чому не відбулося чергування за аналогією кінь - коня: 1) лев - лева, 2) вовк - вовка, 3) мох - моху, 4) шовк - шовку.

- **Букви *е – о* після *ж, ч, ш, щ, дж* та *й*.**

Прокоментуйте, чому зберігся *е* після шиплячих: ложечок, книжечок.

- **Букви *и – і* в словах *іноземного* походження.**

1. Як написати ці слова? Ч..пси, кас..а, гр...с..ні, хоб..і, дж..нси, ч..збургер, т..рам..су, капуч..но, ч..зкейк, амер..кано, тон..а, ал..о, Тал..ін., бр..джі, бут..к, аж..отаж.

2. Визначте 3 слова, що написані неправильно: митрополит, матеріал, колібрі, хірург, вібрація, лимон, Енеїда, Ізмаїл, стимул, інститут, оригінал, дискусія,

силует, брависимо, кипарис, режисер, консиліум, дивіденд, експеримент, інтенсивність, фіолетовий, мозаїка, жирафа, риф, Індія, Греція, Сочі, Капрі, Антарктида, Флорида, Балтика, Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Чікаго, Чилі, Крит, Париж, Австрія, Ріо-де-Жанейро, Тибет.

- **Букви, що позначають приголосні, які уподібнюються.**

1. Визначте 3 слова, що написані неправильно: мабудь, Велигдень, мимохіть, мимохідь, впереміш, впереміж вогкий, просьба, повсякдень, Вишгород, натхненний, зітхати, тхнути, призьба, мерехтіти, вогко, вокзал, анекдот, аякже, якби, рюкзак, айсберг, отже, осьде, лічба, могти, нігті, кігті, дьогтю, діхтяр, бризки, мигтить.

2. Чи відбувається уподібнення у словах: натішишся, надієшся, натішуться, надіються.

- **Букви, що позначають зміни груп приголосних.**

1. Утворіть дієслова І особи однини. Які фонетичні зміни відбуваються у словах? 1) гасити, носити; 2) лазити, казати; 3) доводити, городити; 4) платити, летіти; 5) спустити, мостити.

2. При яких умовах у дієсловах відбуватимуться чергування: 1) г/ж; 2) т/ч; 3) х/ш; 4) ст/щ; 5) с/ш; 6) зд/ждж; 7) к/ч.

- **Спрощення в групах приголосних.**

1. Визначте 3 слова, що написані неправильно: шістнадцять, шістдесят, шістсот, кістлявий, хвастливий, пестливий, хвастнути, зап'ясний, хворосняк, вискнутити, випускний, тоскно, надкісниця, капустняк, зловмисний, прихвосні, персня, контрастний, агентство, баластний, туристський, гігантський, модерністський, волейболістці.

2. Утворіть прикметники від іменників: проїзд, щастя, користь, якість, честь. Які фонетичні зміни відбуваються?

- **М'який знак.**

Визначте по 3 слова, що написані неправильно: 1) тьмяний, різьбяр, тонший, кіньчик, ірпінський, велетенський, бершадський, освітянський, майбутнє, Харків, кобзар, перевірте, нічний, радістю, чотирма, вірьмо, верф, візьмімо, баский, в'язкий, ковзкий, грузкий, плаский, Маланчин; 2) Мольер, Ньютон, Нью-Йорк, барельєф, бельетаж, порт'єра, порт'є, марсельєза, бракон'єр, пасьянс, альянс, пен'юар, вольєр, монпанс'є, конферанс'є, кон'як, конс'єржка, мільярд, мантильа, дос'є, гриляж, кондот'єр, дуен'я, вінетка, ньюанс, конфітюр.

- **М'який знак у числівниках.**

Чому не пишеться м'який знак у словах: п'ятдесят, сімдесят, дев'ятсот?

- **Буквосполучення йо,ьо.**

Визначте 3 слова, що написані неправильно: батальйон, мільйон, трильйон, більйон, квадрильйон, квінтильйон, бульйон, павільйон, каньйон, компаньйон, шампінйон, сеньйор, лосйон, медальйон, шиньйон, папільйотки, міньйон, котильйон.

- **Апостроф.**

Визначте по 3 слова, що написані неправильно: 1) в'ється, сузір'я, верб'яний, торф'яний, черв'як, сурм'яний, арф'яр, серм'яга, без'ядерний, між'ярусний, перед'ювілейний, роз'ятрити, пан'європейський, Мінюст, пів яблука, пів Європи, дит'ясла, львів'янин, під'юдити, без'язикий, курйозний, духмяний, мавпячий, морквяний, різдвяний, медвяний, дзвякати, рутвяний, лижвяний, бруквяний, лижвар, возз'єднання;

2) В'ячеслав, інтервюер, миш'як, п'єдестал, інтер'єр, ін'єкція, транс'європейський, ад'ютант, кон'юнктура, кон'юнктивіт, к'янті, прем'єр, круп'є, вар'єте, фельд'єгер, кар'єра, верф'ю, дистриб'ютор, секюриті, ф'єрд, ф'ючерсний, Робесп'єр, Монтеск'є, Хюстон, О'Генрі, Д'Арк, Аляб'єв, в'язь, бязь, пюре, бюст, комюніке, кюрі, бюджет, бюро, пюпітр, фюзеляж, кювет, гравюра, гюрза, мюзик-хол, варяг, дебют.

- **Букви и, і, ї; йо,ьо, о, е, є в російських прізвищах.**

Підберіть українські відповідники: Евтушенко, Достоевский, Соловьев, Семенов, Грачев, Мичурин, Ильин, Юрьев.

Написання префіксів, суфіксів

(поєднання розділів: “Будова слова”, “Морфологія”, “Орфографія”)

- **Букви е - и у префіксах.**

1. оясніть відмінність префіксів уП написанні слів: пречепурний, причепурений, прежовтий, прижовклий.

- **Буква з у кінці префіксів.**

Прокоментуйте написання: розчин, безкрай, черезплічник.

- **Букви з – с у кінці префікса з- (с-).**

Прокоментуйте написання, як уподібнення може впливати на написання: сфотографувати, зсадити, зжитися, зшиток, зчепити.

- **Букви и – е в суфіксах -ив-, -ев.**

Яке слово не відноситься до збірних понять: мереживо, марево, морозиво, місиво.

- **Буква *и* в суфіксі *-инн(я)*.**

Прокоментуйте написання збірних понять: насіння, картоплиння, гарбузиння, коріння, каміння.

- **Букви *чч, щ* в іменниках із суфіксом *-ин(а)*.**

Утворіть іменники від прикметників суфіксом *-ин*: львівський, галицький, вінницький.

- **Буквосполучення *-ів-, -ан-, -ян-, -ин-* як складові суфіксів *-анин, -янин, -чанин* чи у поєднанні із суфіксами *-ець, -к*.**

Утворіть іменники чоловічого й жіночого роду, які називають мешканців таких міст, країн та територій: 1) Біла Церква, Шостка, Житомир, Броди, Дубно, Золотоноша, Лубни, Тернопіль, Кам'янець-Подільський, Коломия, Кривий Ріг, Черкаси; 2) Данія, Англія, Канада, Азія; 3) Вінниця, Кременець, Чернівці, Луцьк, Галич, Прилуки, Суми.

- **Буква *и, і* в суфіксах *-ик, -ник, -ік*.**

Чому по-різному творяться слова на позначення професій: історик, фізик, хімік, прозаїк.

- **Буква *и* в присвійних прикметниках із суфіксом *-ин*.**

Утворіть присвійні прикметники, які суфікси використаєте?

1) Євдокія, Андрій, Таня; 2) дочка, донька, донечка, доня; 3) качка, змія, вовк, вівця, лелека, ведмідь, шпак, зозуля, орел.

- **Букви *и – е* в суфіксах *-ичк-, -ичок, -ечк (-єчк), -енн- (-єнн-)*.**

Чи завжди ці суфікси є зменшено-пестливими?

- **Буквосполучення *-чн-* у прикметниках із суфіксом *-н-*.**

Прокоментуйте написання: історичний, класичний, академічний, іделічний, героїчний, прозаїчний.

- **Буквосполучення *-цьк-, -зьк-, -ськ-, -цтв-, -зтв-, -ств-*.**

Утворіть прикметники від іменників суфіксом *-ськ-*. Які фонетичні чергування відбуваються? 1) Буг, Бобринець, Благовіщенське, Новоукраїнка, Мала Виска; 2) Алма-Ата, Баку, Гаага, Гамбург, Люксембург, Лейпциг, Ніцца, Тбілісі, Золотоноша; 3) казах, тюрк.

- **Букви *о – е (є)* в суфіксах *-ов-, -ев- (-єв-)*.**

1. Утворіть відносні прикметники суфіксами *-ов, -ев, -єв*.

1) гай, гроші, груша, куля, плащ, сіль, галузь, вісь, мигдаль, полин, парча, велюр; 2) кальцій, водень, корінь, тунець, папір, магній, промінь, соя, чебрець, спориш, плече, ніж; 3) алюміній, ключ, річ, оранж, помаранч, дощ, насіння, матч, ясен, кисень, сторож, гай, алича, чуття, кварц, полудень, замш, туш.

2. Напишіть правильно: звуковий, дворовий, причиновий, перловий, грошевий, коричньовий, вільховий, рубіновий, калієвий, персиковий, шагреньовий, щупальцевий, болевий, шпильовий, агрусовий, помаранчовий, нулевий, махеровий, суттєвий, грушовий.

● **Букви о в суфіксі –ович та і, ї в суфіксах –івн(а), ївн(а).**

Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові від слів: Антін, Федір, Яків, Григорій, Микола, Ілля, Кузьма, Лука.

● **Подвоєні букви.**

1. Визначте по 3 слова, що написані неправильно:

1) бовваніти, ляний, ссавці, ссати, ллю, буквений, вогняний, обітований, священник, шаленний, скажений, навіжений, даний, нежданий, жаданий, довгожданий, студений, потомствений, дзвіниця, кутя, третє, попада;

2) Алла, Ганна, Анна, Мадонна, Аполлон, Белла, Емма, Бетті, Геннадій, Елла, Стелла, Ізабелла, Нонна, Жанна, Іванна, Сусанна, Маріанна, Інна, Римма, Джульєтта, Віолетта, Ілля, Іполлит, Ілларіон, Інокентій, Інесса, Агнеса, Каміла, Вергілій, Ахілл, Одисей, Руссо, Шиллер, Россіні, Лессінг, Пікассо, Кассандра, Дікінсон, Джексон, Тєкерей, Бєкі, Бўкінгем, Бїсмарк, Брўкнер, Брўкес, Ламарк, Штўкманн, Стокгўльм, Рўдбек, Шєрлок;

3) Еллада, Таллінн, Брюсель, Канни, Сорбонна, Голландія, Мароко, Галлія, Андорра, Апенніни, Аддис-Абеба, Бонн, Бессарабія, Галлія, Пруссія, Калькутта, Будда, Веллінгтон, Мекка, Яффа, Ніцца, Ясси, Міссурі, Міссісіпі, Торрічеллі (але торичелієва пустота), Дарданелли, Тольятті, Оттава, Філіппіни, Гіппократ, Боккаччо, В'єнна, Йоганнесбург, Ліссабон, Гавана, Іліада, буддизм, голландський, марокканський, галли, яффський, пруссак, еллінський, філіппінський, ноттінгемський;

4) імміграція, еміграція, інновація, сюрреалізм, імітація, анотація, шосе, фіни, гуни, фіни, конфеті, хобі, піцца, спагеті, бравісимо, піцикато, лібретто, інтермецо, гіпопотам, алло, аннали, білль, бонна, брутто, булла, ванна, вілла, гамма, гама, гетто, донна, канна, еллін, манна, мірра, мокко, нетто, осана, панно, пенні, тонна.

2. Утворіть, де можливо, іменники середнього роду 4 відміни - назви малят таких тварин: лев, слон, зебра, бізон, поні, олень, лама, кенгуру, страус, ему, сайгак, антилопа.

● **Буква н у суфіксах дієприкметників.**

1. Як розмежування прикметників і дієприкметників впливає на написання слів: 1) нездоланий народ, 2) нездоланний народ, 3) неказане, 4) неказанне, 5) солоний піт, 6) солєні огірки, 7) здійснена мрія, 8) здійсненна мрія.

2. Напишіть правильно: 1) не/здола(н,нн)і шляхи, не/здола(н,нн)і ідеї; 2) не/сказа(н,нн)і слова, не/сказа(н,нн)а радість; 3) не/оціне(н,нн)і твори, не/скінче(н,нн)а робота; 4) не/збагне(н,нн)а людина, не/скінче(н, нн)ий потік.

- **Букви у(ю), а(я) в дієприслівникових суфіксах –уч- (юч-), -ач-(-яч-).**

Утворіть дієприслівники від слів: ідуть, летять, кажуть, бачать.

- **Буква и у суфіксах дієприслівників.**

Прокоментуйте написання: сплячі - сплячи, сидячі - сидячи.

- **Букви и, і в кінці прислівників.**

Прокоментуйте написання: восени, догори, докупи, навесні, зарані, нарешті, утричі.

Написання складних слів

(поєднання розділів: “Словотвір”, “Морфологія”, “Орфографія”)

- **Букви о, е, є в складних словах.**

1. У чому різниця слів: 1) багатотисячний, 2) багато тисяч, 3) двадцятирічний, 4) сторіччя, 5) шеститисячний, 6) шестиденний?

- **Написання разом та через дефіс складних іменників.**

1. Визначте по 3 слова, що написані неправильно: 1) свят-вечір, перекотиполе, зірвиголова, нью-йорківець, іванофранківець, греко-католик, трудовень, людино-день, буй-тур, чар-зілля, хліб-сіль, дівичвечір, жар-птиця, мати-й-мачуха, іван-чай, брат-і-сестра, Індокитай, Китайгород, Віта-Поштова, Сант-Яго;

2) альма-матер, вабанк, де-факто, ін-фоліо, мас-медіа, тет-а-тет, персона-нонграта, аква-віте, ноу-хау, форс-мажор, конференц-зал, інтернет-кафе, рок-н-рол, прем'єр-міністр, пап'є-маше, контрпропаганда, контрагент, супер'яхта, псевдонаука, яхт-клубівець, стоп-кран, прес-центр, Савоя, фое;

- **Написання окремо та через дефіс прикладок.**

Прокоментуйте написання: трава полин, льон-довгунець.

- **Написання разом та через дефіс складних прикметників.**

1. Визначте по 3 слова, що написані неправильно:

1) послідовно миролюбний, жовтогарячий, червоногарячий, біло-сніжний, військовозобов'язаний, військовополонений, південно-американський, індоевропейський, хитромудрий, гірничопромисловий, кам'яновугільний, кисломолочний, внутрішньозаводський, мовностильовий, уснопоеетичний, лісостеповий, нью-йоркський, івано-франківський, індо-африканський, вест-індський, австро-угорський, жульвернівський, золотовалютний;

2) суспільно-політичний, суспільно-економічний, суспільно-господарський, суспільно-історичний, суспільно продуктивний, суспільно корисний, суспільно необхідний, суспільно небезпечний,

всесвітньо-історичний,		
всесвітньо-відомий,	машинобудівний,	машинолічильний,
машинно-інформаційний,	машиноремонтний,	машинно-тракторний,

народнописенний, народно-визвольний, Східно Китайське море, Південно-Західна залізниця;

3) двадцятирічний, десятиповерховий, південно-західний, темно-зелений, кисло-солодкий, червоногарячий, грудочеревна, м'ясо-молочний, військово-спортивний, воєнно-стратегічний, військовозобов'язаний, військовополонений, історикокультурний, механіко-математичний, аграрно-сировинний, суспільно політичний, всесвітньо історичний, народно-визвольний, унтер-офіцерський, поперечношліфувальний, семиразовий, двадцятирічний, глухонімих, давньоруська, грушоподібний, абсолютно сухий, суспільно корисний, суспільно необхідний, контрольно-вимірювальний.

2. Як написати ці слова? Суспільно/політичний, суспільно/корисний, всесвітньо/відомий, всесвітньо/історичний, біло/сніжний, сніжно/білий, вічно/зелений, вічно/юний, істинно/український, прямо/лінійний, мною/чітко/окреслений, темно/шоколадний, тридцяти/тисячний, сто/двадцяти/річний, сто/шістдесяти/річчя, чітко/виражений, лимонно/кислий.

- **Написання разом, окремо та через дефіс складних числівників.**

1. Визначте 3 слова, що написані неправильно: пів на восьму, о пів на четверту, двадцяти п'ятитисячний, тримільйонний, п'ятисотий, 8-тисячний, рівно десята година, десята година десять хвилин, десять хвилин по десятій, десять хвилин на одинадцяті, десята година тридцять хвилин, пів на одинадцяті, десята година сорок хвилин, за двадцять хвилин одинадцяті, двадцять хвилин до одинадцятої, одним-одна, одна-єдина.

- **Написання разом числівників на позначення десятків і сотень у непрямих відмінках.**

Як розмежування прикметників і числівників впливає на написання слів: шестигранний, шестимільйонний, шість мільйонів, шеститисячний, шестирічний, триповерховий.

- **Написання разом та через дефіс складних займенників.**

- **Дефіс у неозначених займенниках.**

1. Визначте по 3 слова, що написані неправильно: абикого, аби з ким, абичий, аби на чийому, будь-хто, будь-кому, будь з ким, будь-чий, дехто, де з ким, казна-що, казна з чим, кому-небудь, не аби хто, не абикого, ні хто, ні в кого, ніякого, ні з яким, ні до якого, нічий, нічийого, ні на чийому.

- **Написання разом, через дефіс, окремо прислівників.**

1. Визначте 3 слова, що написані неправильно: врешті-решт, зроду віку, пліч-о-пліч, віч-на-віч, як-не-як, коли-не-коли, будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, далеко-далеко, де-не-де, коли-не-коли, ледве ледве, ось-ось, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як, від ранку до вечора, день-у-день, з боку на бік, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, час від часу.

- **Написання разом, через дефіс, окремо прийменників.**

1. Від чого залежить написання цих слів: 1) по весняному місту..., по-весняному тепло...; 2) по третє квітня..., по-третє, я вирішив...

- **Написання разом, через дефіс, окремо сполучників.**

1. За якої умови пишемо: 1) проте – про те; 2) зате – за те.

- **Написання разом, через дефіс, окремо часток.**

- **Не з іменником, прикметником, прислівником.**

- **Не з дієсловом.**

1. Чому слова недоречно, не до речі, не до ладу', не до вподо'би, не до смаку' пишуться по-різному?

2. У чому різниця написання: нездійснено, не здійснено?

3. Чому існує різниця написання прислівників? 1) Приходь непізно. 2) Вчитися ніколи не пізно.

4. За якої умови пишемо: 1) незважаючи на..., 2) не зважаючи на ...

- **Ні в заперечних займенниках.**

Прокоментуйте написання: ні кроку далі, ні до чого, нізащо.

- **Частка би (б) з дієсловами умовного способу.**

За якої умови пишемо: 1) щоб – що б; 3) якби – як би.

Написання закінчень відмінюваних слів (поєднання розділів: “Морфологія”, “Орфографія”)

- **Букви а, я, у, ю в родовому відмінку однини іменників другої відміни.**

1. Утворіть словосполучення іменника в родовому відмінку однини з прикметником, визначте групу іменників: Ігор, гусяр, казкар, інжир, снігур, хабар.

2. Утворіть словосполучення, пояснивши написання: 1) Люксембурга – Люксембургу, 2) Мороза – морозу, 3) каменю – каменя, 4) Риму – Рима, 5) бала – балу, 6) моста – мосту, 7) стола – столу.

- **Букви о, е, є в закінченнях давального й орудного відмінків іменників другої відміни.**

Відредагуйте словосполучення у давальному відмінку: добродієві Симоненкові Василеві Андрійовичу, Леонідові Миколайовичу Іваненкові.

- **Одна і дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни.**

Утворіть словосполучення іменника в родовому та орудному відмінках однини з прикметником. Прокоментуйте подвоєння приголосних.

Аерозоль, бешамель, біль, відомість, дріль, заповідь, заповоч, каніфоль, нежить, нехворощ, пригорща, продаж, тюль, Умань, фланель, шагрень.

- **Букви е-и в особових закінченнях дієслів.**

Поставте дієслова у II особу однини: могли, пекти, колихати, в'язати, хотіти, бігти.

Вживання великої літери

- **Велика буква і лапки у власних назвах.**

1. Поясніть написання: Шевченківська премія – шевченківські вірші.

2. Визначте по 3 слова, що написані неправильно:

1) Новгород-Сіверський, Нові-Ключі, Івано-Франківськ, Пуща Водиця, Жовті Води, Ростов-на-Дону, Улан-Уде, Сант-Яго, Буенос-Айрес, Ріо-де-Жанейро, Лос-Анджелес, Ла Манш, Іссик-Куль, Чатир-Даг;

2) Біблія, Тора, Коран, Псалтир, газета «Україна молода», пансіонат «Славутич», спортивний комплекс «Динамо», вітер-торнадо, гора Говерла, видавництво «Веселка», яхта «Торнадо», Київський завод «Арсенал», товариство «Просвіта», Клуб моряків, журнал «Пізнайко», цукерки «Пташине молоко», літак «Руслан», п'єса «Мартин Боруля», банк «Аваль», вірш «Гімн», аеропорт «Бориспіль», станція метро «Ботанічний сад», Київський вокзал, станція Шепетівка, агентство Українські Національні Новини, агентство Фромс Пресс, «фольксваген» (автомобіль), «боїнг» (літак), Тесла, Таврія, жигулі, «мерседес», медаль «За відвагу», орден князя Ярослава Мудрого, орден Держави.

Правила перенесення частини слова з рядка в рядок

- **Перенос слів з рядка в рядок.**

Прокоментуйте, чи правильно перенесено: хо-джу, над-звичайний, восьмиг-ранний, НУШ-2021, Т.Г.-Шевченко, акад.-Кримський, 2018-рік, 10-му.

Додаткові матеріали для самостійного опрацювання

- Український правопис. 2015. URL: <https://pravopys.net/>.
- Український правопис. 2019. URL: <https://2019.pravopys.net/>.
- Глазова О. Орфографія. Практикум. URL: <http://glazova.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/orfografia-posibnik-1.pdf>.
- Омельчук С. Практикум з правопису української мови. Київ: Грамота, 2014.
- Ющук І. Практикум з правопису української мови. Київ: Освіта, 2006.
- Типові орфографічні помилки у творах ЗНО. На всі двісті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tUBKqRIdYtY>.

